

Michal

Jiří Votruba

Z GALERIE OTCŮ PLZNĚ

**střípky vědomostí o těch, kteří
v různých dobách stáli v čele
města, a o časech, jež společně
s ním prožívali.**

ÚVODEM NA VYSVĚTLENOU

Před nějakým časem mne zdejší regionální redakce jednoho z ústředních deníků požádala, abych pro jejich čtenáře připravoval články o historických osobnostech a o místech majících vztah k dějinám tohoto města. Historie mne zajímá od dětství, a proto jsem si za desítky let života a profesionální novinářské práce dokázal v paměti nastřídat ledajaké zajímavosti ze západočeského regionu. Jenomže o historii Plzně samé jsem toho věděl pramálo.

Nejsem jejím rodákem. Do města jsem se přistěhoval až v gymnaziálním věku, konkrétně v roce 1960. Právě z toho důvodu mne napadlo zvolit za náměty chystaných článků osudy historických plzeňských osobností, které jsem dosud neznal. Příprava článků by mne nutila doplňovat si svoje vědomosti a čtenářům periodika umožnila seznamovat se s osudy často už pozapomenutých předků.

Když jsem zvažoval, kterým z konkrétních historických osobností bych měl věnovat pozornost, uvědomil jsem si zajímavou skutečnost. Že v toku stovek let, které uplynuly od okamžiku založení města, vstoupali do jeho čela jedinci, o nichž můžeme hovořit jako o otcích Plzně. V prvopočátcích to byli rychtářové, později purkmistři, primátoři, starostové, před několika desítkami let také předsedové národního výboru a nyní opět primátoři. Každému z nich byl na různě dlouhou dobu svěřen osud tohoto města a jeho obyvatel. Úkol, kterého se tito povahou, zkušenostmi, mírou vlastní pracovní iniciativy, ale také občanskými a politickými postoji lišící se jedinci dokázali více či méně úspěšně zhostit. Alespoň o některých z nich lze říci, že se o rozvoj města Plzně opravdu zasloužili.

Velice brzy jsem se však přesvědčil, že cesta k lákavému cíli: vydat o nich, jak doufám, zajímavá pojednání, nebude ani přímočará, ani rychlá. Ukázalo se totiž, že zatímco po některých z těchto osobností zůstaly uchovány bohatě prokreslené příběhy, po jiných jen různě rozptýlené zlomky epizod z jejich života nebo dokonce pouhá jména. Po těch nejméně šťastných, jejichž existenci jsem spíše jen tušil, však nezbyla ani ta.

Souhrn zajímavostí, které se mi nakonec podařilo z historie Plzně shromáždit, nyní předkládám veřejnosti v podobě nevelké knihy. Připomínám však, že nejsem žádný profesionální historik, ale spíše jen

historií zaujatý zvěděvec. Doufám proto, že čtenáři bude přijata s laskavým porozuměním.

Kdo mohl být městským rychtářem?

Rožmitálská kniha odpovídá k tomu... „*podle zrcadla švábského, že nemá býti rychtářem člověk křivý přísežník, psanec, výpovědník, kacíř ani pohan, nemá chrom býti na ruku, pravého lože býti má, nemá chlapný býti, ani slep býti, ani něm, ani blázen, nemá také stár býti, také ne méně jedenmécítma let, také ne přes šedesátosm let.*“ ... „*stězejové ctnosti rychtářovy mají být čtyři: spravedlnost, múdrost, síla, a smíra nebo skrovenství, to jest, aby nebyl hněviv z míry a nikomu nelál a dobré od zlého dělil.*“

Městský rychtář, dr. Zikmund Winter,
(in: Osvěta, ročník XIX , díl II, 1889).

Nevím, zda výše uvedenou citaci bylo vhodné do této knihy zařadit, když se konkrétně plzeňské oblasti netýká. Myslím si ale, že citovaná charakteristika osobnosti v čele obecního společenství by pravděpodobně zněla podobně ve všech městech Českého království. Tedy i v naší královské Plzni.

ZA OSOBNOSTÍ ZAKLADATELE MĚSTA

Kdo vlastně byl prvním otcem Plzně? Měl by za něho být považován král Václav II., který jen nařídil založit mezi posledními královskými městy i toto město? Ponejvíce proto, aby mu sloužilo za centrum vladařské moci v regionu a svým hospodářským potenciálem přispívalo k rozhojňování jeho beztak už značného blahobytu. Troufám si tvrdit, že nikoli.

Který otec kdy opravdově miloval svoje děti, jež sice zplodil, ale osobně je ani neviděl přicházet na svět, natož pak dále vyrůstat. Zdá se mi tedy, že titul rodného otce nynější západočeské metropole mnohem více přísluší jistému Jindřichovi, úředně jmenovanému lokátorem, který celý ten zázrak zrození nové Plzně vzorně vykonal. Někdy okolo roku 1295.

Co vlastně o Jindřichu lokátorovi víme? Písemnosti s přímým vztahem k této osobnosti za jejího působení v Plzni existuje pramálo. Známý jsou jen dvě. Prvou z nich je listina obsahující žádost města, adresovaná královskému komorníkovi Burghartovi z Magdeburku, aby podpořil dva plzeňské měšťany právě se ubírající ke králi. V ní, stejně jako ve druhé dochované listině, tentokrát spíše soukromě adresované Burghartovi z Magdeburku, se nalézá Jindřichovo jméno. Něco bližšího o něm se neuvádí nikde jinde. Je to zarážející.

Po mnoha jeho nepříteli vzdálených rychtářských následovnicích zůstaly v archivu města Plzně zachovány pečeti ověšené pergamenové stvrzovací listiny, vystavované nastupujícími českými panovníky. Proč tedy se tu rovněž nenacházejí dokumenty vztahující se k lokátorovi a rychtáři Jindřichovi? V městském archivu neexistuje ani tak významný dokument, jakým pro město musel bezesporu být originál nebo alespoň obvyklý pozdější opis zakládací listiny. Natož jakýkoli doklad královského pověření lokátora Jindřicha založit toto město. Dal by nám možnost určit skutečné rodné datum královské Plzně. Místo toho okamžik jejího zrození jen odhadujeme. Jde skutečně jen o náhodu, že se nic nedochovalo, nebo to bylo záměrem?

První, zdaleka to však ne jediná záhada kolem osobnosti Jindřicha lokátora, vyvolává otázku, jestli nějak nevybočoval z okruhu osob kolem panovníka, které s jeho souhlasem směly vykonat úlohu lokátora. Neměla-li bližší Jindřichova identita - například pro zvláštní státní, úřední či příbuzenský vztah k panovníkovi - zůstat před veřejností utajena. Odpověď neznáme.

Přijmeme však možnost, že bychom si na otázku o příčině absence dokladů k osobě Jindřicha lokátora přece jen odpovědět chtěli. Nejjednodušším možným vysvětlením by mohlo být, že veškeré tyto dokumenty shořely při některém z četných požárů Plzně. Například už v roce 1507, kdy rozsáhlý, pravděpodobně úmyslně založený oheň o svatě Martě dne 29. července zasáhl celé Pražské předměstí. Z něho se rozšířil do vnitřního města, které vyhořelo od Pražské brány až na

náměstí. Právě tehdy měla být spolu s řadou dalších domů zničena i městská radnice. Údajně s celým svým archivem a starými památkami. Tam se skutečně tak významné písemnosti uchovávaly.

Problémem ovšem je, že neexistuje sebemenší dobová zmínka o tom, že by dokumenty týkající se rychtáře Jindřicha při požáru v roce 1507 skutečně shořely. Nebo při některém z pozdějších požárů. Je vůbec možné, že by ztráta tak mimořádně významných dokladů nikomu nestála ani za několik řádek postesku? Nechce se mi tomu věřit! A jak je možné, že neshořely dokumenty týkající se jeho následovníků?

Dnes není známo ani to, zda vůbec někdy byla pověřovací listina Jindřicha lokátora nebo zakládací listina města v městském archivu uložena. Kde jinde by ale měly být?

Při takto mimořádném nedostatku údajů lze jen těžce odpovědět na další otázku: Kým vlastně Jindřich lokátor byl?

Chceme-li si o této osobnosti utvořit alespoň jakousi představu, nezbyvá nic jiného než ubírat se cestou nepřímou. Hodnocením dochovaných faktů o založení Plzně a pozdějších náhledů na tento výsledný produkt.

Na základě všeho, co se ví, bychom se například mohli domnívat, že šlo o vynikajícího stavitele. Tomuto předpokladu nahrává názor současných městských architektů a historiků, kteří tvrdí, že Plzeň byla založena na ideálním místě. Jak známo, město vyrostlo na rozlehlé ploše mezi stékajícími se rameny řek Radbuzy a Mže. Stalo se to buď na dosud málo zastavěném území katastru farní obce Malice a nebo přímo na "zeleném drnu". To je: na místě dosud stavebně nevyužitém. Druhý způsob založení města byl prý ale ve středověku dost neobvyklý.

Dnešní odborníci se rovněž tak pochvalně vyjadřují o prvotní podobě středověké Plzně. Odpovídala prý duchu nejlepších urbanistických zkušeností stavitelů gotiky. O dokonalé práci jejího stvořitele svědčí prostorem nešetřící, rozvržení vnitřních partií města na více než dvacetihektarovém pozemku. Příjemně působí rozlehlost náměstí, pravidelnost domovních bloků kolem něho a přímo překvapuje pro období středověku nezvyklé přímočaré vedení ulic z prostoru náměstí. Celkově se tedy dá říci, že pojetí zakládané Nové Plzně bylo zjevně velkorysé, ale přitom funkčně účelné.

Obdiv nad dokonalostí středověkého města se dá ještě rozšířit malým dovětkem. Vedle toho, co už bylo řečeno, překvapuje také skutečnost, že výsledek umu stavitele z konce 13. století nijak zásadně nebrání dnešnímu, tedy o celých sedm set let mladšímu životu v historickém

centru Plzně. Jedinou výjimku v tomto tvrzení tvoří někdejší systém městského opevnění. Je skutečně naši předkové odstranili před zhruba půldruhým stoletím, když chtěli původní středověké město dále rozšiřovat a modernizovat. Připomeňme si však, že právě tato, z hlediska tehdejší strategie ideálně vytvořená soustava příkopů, kanálů, hradebních zdí a věží s branami kolem královského města, se zasloužila o dlouholetou, pověstnou nedobytnost Plzně.

Suma sumárum se tedy ukazuje, že král Václav II. svěřil založení města do rukou neobyčejně schopného stavitele.

Na druhou stranu našich úvah stejně tak možné je, že Jindřich lokátor oním znamenitým stavitelem vůbec nebyl. Mohl to být jen bohatý, podnikavý patricij, se značnými organizačními zkušenostmi v zakládání měst. Král Václav II. si ho vybral do role lokátora Plzně nejenom kvůli jeho schopnostem, ale také proto, že splňoval nejzákladnější předpoklad pověření. Zachovával loajalitu vůči panovníkovu trůnu. Oslovený podnikavý Jindřich svěřený královský úkol přijal. Obklopil se schopnými odborníky, mezi nimi i vynikajícím stavitelem té doby, a s jejich pomocí zázrak zrození jednoho z nejmladších královských měst vykonal. Proč by tomu tak nemohlo být?

K této druhé, možná pravděpodobnější okolnosti zrodu města Plzně by se nejspíše připojil historik František Palacký. Ten totiž ve svých Dějinách národa českého k zakládání královského města uvádí následující: *„...jakmile od komisse králem ustanovené hledáno příhodné k tomu místo, vyměřeno jeho prostranství a vykázáno budoucímu městu počet polí (100 nebo 120 lánův i více), udělil král některému podnikateli moc a právo svolati osadníky, jimž pojišťována královská ochrana i zvláštní svobody, s povinností, způsobem předepsaným vystaviti město, zvláště co do zdí jeho, v určité lhůtě.“*

Citovaná pasáž by byla ideálním argumentem, jak vznik Plzně vysvětlit. Nebýt ovšem jedné skutečnosti. Ve svém díle František Palacký nehovoří o Plzni, ale popisuje jen obvyklý postup při zakládání měst ve středověku. Proč by ale právě Plzeň, oproti většině dalších královských měst, nemohla vzniknout za okolností něčím zvláštních?

Jednu z možných variant jejího případného netradičního vzniku nám přímo nabízí plzeňský kronikář Martin Hruška. Tvrdí, že budoucí královské město Nová Plzeň bylo zpočátku obyčejnou vsí. A ta sama, jakmile dosáhla patřičné hospodářské urovně, požádala panovníka o svolení, aby se mohla přeměnit v moderní středověké město.

K Hruškově představě ještě přidejme vlastní úvahu: Václav II. se záměrem bohatých plzeňských vesničanů souhlasil a přidělil jim proto oficiálního královského lokátora. Lokátora Jindřicha.

Možná vás zajímá i to, co vlastně mohlo Jindřicha lokátora natolik ovlivnit, že se rozhodl akt zrození Plzně provést. Odpověď, zdá se mi, není tak složitá. Zcela pravděpodobně si nechtěl jen upevnit královu přízeň. Jindřichovi šlo o osobní prospěch. Jinými slovy: Už na samém začátku dobře věděl, že se mu hlavní podíl na založení Plzně vyplatí. V létech zakládání středověkých měst bývalo takřka pravidlem, že jejich zakladatelé, lokátoři, získávali zároveň právo vykonávat v nich úřad prvního rychtáře. K tomu příslušela řada privilegií a finančních nebo materiálních přjmů.

Uvedme si některé z nich:

- V první řadě rychtář disponoval pravomocemi městského soudce. Znamenalo to, že spolu s přisedícími rozhodoval v trestních záležitostech a také ve sporech mezi měšťany. Jistě za úplatu. Výjimkou v kompetencích rychtáře byly jen případy, jejichž rozhodnutí příslušelo pouze králi.

- Úřední pečeti a svým jménem rychtář stvrzoval pravost závětí zaznamenaných za jeho přítomnosti a několika radních u lože umírajících. Stejně tak i občanské kupní a další smlouvy. Všechny tyto úkony byly také placeny.

- Svou činnost vykonával v objektu rychty, kterou po dlouhou dobu představoval jeho soukromý dům, privilegovaně stojící na náměstí.

- Rychtáři patřila část, nejspíše značná, zemědělsky obdělávatelných pozemků, které městu při jeho zakládání přidělil panovník. Vedle toho býval i majitelem městské krčmy, lázní nebo vodního mlýna. V pozdějších stoletích náležely plzeňskému rychtáři i některé z nově založených rybníků.

- Na rozdíl od ostatních měšťanů byl rychtář osvobozen od královské berně a ještě si mohl ponechávat část z poplatků a naturálií, které se ve městě vybíraly od hostujících kupců.

- Pro zájemce o rychtářský úřad musela být mimořádně lákavá už sama skutečnost, že rychta patřila jejímu držiteli doživotně. Po jeho smrti ji získávali dědicové. A po těch třeba další dědicové.

- Rychtář ale také mohl městskou rychtu výnosně prodat. Zájem o ni většinou projevovali nejbohatší patriciové z panovníkova okolí. A nemuseli být obyvateli města, k němuž se úřad rychty vázal. Trh, jak se prodej nazýval, musel ovšem panovník schválit. Že se tak opravdu stalo, vlastníkovi stvrzovala listina sepsaná jeho jménem.

Role zakladatele města však svému nositeli nepřinášela pouze výhody. Už před zahájením výstavby města musel oplývat dostatečným kapitálem, z něhož by byl schopen uhradit králi takzvanou arrhu. To je poplatek z každého lánu městu poskytnutých pozemků. A samozřejmě také financovat probíhající stavební práce.

Lokátor se nemohl obejít ani bez dokonalého přehledu o lidech, kteří měli zájem se do budoucího města přistěhovat. Pro zajímavost uvedme, že původ části Plzeňanů z období prvních padesáti let po založení města umožnily zjistit místní přídomky zachované u některých jmen. Dnes tak víme, že někteří z měšťanů pocházeli z Dobřan, Touškova a z Klatov. Jiné rodiny se do Nové Plzně přistěhovaly přímo ze Staré Plzně, dnešního Starého Plzně. Důvodem jejich přistěhování byl společenský a obchodní úpadek Staré Plzně. Mezi nové Plzeňany také patřili někdejší Pražané a kutnohorští a českobudějovičtí měšťané. Překvapujícím však je, že první plzeňští obyvatelé byli převážně německé národnosti. Později se ale královská Plzeň dokázala na dlouhá staletí počestit.

Zastavíme-li se u způsobu přesídlování těchto rodin do nově budovaného města, musíme si uvědomit, že cestování ve 13. století bylo mimořádně nebezpečné. Kraj byl ještě málo schůdný a kolem nečetných polních a lesních cest se to hemžilo lapky. Vozy naložené veškerým osobním majetkem a váčky plné peněz u pasů poutníků, představující jejich celé jmění, nekalé živly značně lákaly. Není proto divu, že mnozí z těch, kteří se tehdy vydávali na cestu do „nového života“, si ještě před ní nechávali u domovského rychtáře sepsat "pořízení o statku svém". V podstatě jakousi osobní závěť pro případ nenadálé smrti.

Právě v souvislosti s touto skutečností se můžeme oprávněně domnívat, že Jindřichu lokátorovi nemohla mezi jeho schopnostmi chybět ani patřičná výmluvnost. Jak jinak by asi mohl přesvědčit hlavy rodin uvažujících o přesídlení do budoucího města, že se jim takovýto mimořádný a riskantní životní krok opravdu vyplatí?

O náročnosti jenom této části lokátorova úkolu hovoří fakt, že středověká Plzeň po dosažení vrcholu své prvotní podoby měla téměř tři stovky domů. Tedy, že přibližně tolik budoucích měšťanských rodin musel zakladatel Jindřich k přesídlení získat. Pravděpodobné ovšem je, že perspektiva svobodnějšího života ve městě podléhajícím jen samotnému panovníkovi musela poddaným, strádajícím po celé generace na panstvích šlechty, připadat jako nečekané, až zázraku podobné vysvobození. A neobyčejně lákat!

Život prvních Plzeňanů uprostřed rozestavěného města, které se zřejmě rodilo po dobu několika let, měl ale k opravdové idyle hodně daleko. Zejména v časech, kdy Plzeň ještě neobklopovaly mohutné dvojitě kamenné hradby se čtyřmi vstupními branami a se systémem vodních příkopů, prožívali její první měšťané jistě i nemalé útrapy. Vyhnout se nedokázali ani nájezdům loupežníků, o jejichž řádění se zmiňují v listu zaslaném roku 1298 královskému komořímu Burghartovi z Magdeburku. Právě tato písemnost je zajímavá tím, že se v ní ještě nalézá jméno Jindřicha lokátora. Do kdy ale úřad prvního plzeňského rychtáře Jindřich zastával, nevíme. Jediným způsobem, jak tento okamžik můžeme alespoň přibližně určit, je opět jen odhad.

Vedle zmíněné datace listu královskému komořímu je dalším důležitým údajem začátek obnoveného působení Jindřichova pravděpodobného rychtářského nástupce. Tomu měl plzeňskou rychtu, po jejím odejmutí z neznámé příčiny, znovu vrátit král Jan Lucemburský v roce 1319. Na základě obou dat můžeme tedy vymezit konec rychtářského působení lokátora města a zároveň prvního plzeňského rychtáře Jindřicha mezi rok 1298 (kdy byl sepsán list Plzeňanů s posledním známým uvedením jeho jména) a rok 1319, v němž, začala plzeňská rychta podruhé patřit jeho nástupci.

Problémem ale je, že nevíme, kdy Jindřichův nástupce získal rychtu poprvé. Nelze proto vyloučit, že Jindřich lokátor přestal být plzeňským rychtářem už před rokem 1310, kdy Jan Lucemburský nastoupil na český trůn. Potvrzovala by to skutečnost, že neexistuje doklad, že by nastupující král ještě stvrzoval rychtářská práva lokátorovi Jindřichovi.

Přítom královské nástupní stvrzování stávajících rychtářů bylo v tehdejších dobách takřka pravidlem. Tady také definitivně končí stopy po legendárním zakladateli města.

V DOBÁCH, KDY SE PLZEŇSKÁ RYCHTA KUPOVALA

Zatímco o okolnostech vzniku Nové Plzně a o osobě jejího zakladatele se mnoho dokladů či svědectví nedochovalo, působení většiny rychtářských následovníků Jindřicha lokátora, až na několik výjimek, je dokumentováno, kupodivu, poměrně přehledně.

V „*Knize pamětní královského krajského města Plzně*“, jakési její novověké kronice, sepsané mezi roky 1848 a 1860 archivářem Martinem Hruškou, se uvádí, že v městském archivu se ještě nalézají pečetěné pergamenové listiny panovníků z let 1328 až 1480, stvrzující tehdejší majitelům plzeňské rychty jejich práva. Mnohé z těchto unikátních dokumentů zůstaly v archivu uchovány nejen v roce 1891, kdy byl městským archivářem Josefem Strnadem sestaven jejich první soupis – „*Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad*“, ale nacházejí se v něm i dnes. Jsou jedinými svědky existence první desítky otců Plzně.

Může se zdát podivné, že listiny z hlubin 13. a 14. století se do dnešních dnů dochovaly, zatímco mnohé, daleko mladší písemnosti nenávratně zmizely.

Svou roli v tom musela jistě sehrát náhoda. Podstatnější však bylo, že středověcí vlastníci plzeňské rychty veškeré královské dokumenty stvrzující oprávněnost jejího nabytí, držení a užívání s ní příslušejících privilegií, velice pečlivě opatrovali. Po smrti těchto osob cenné pergameny pečlivě uchovávali jejich potomci. Stejně odpovědně k dokumentům přistupovaly také osoby, které rychtu od původního majitele koupily. Pozdější držitelé tak často vlastnili dokumenty několika rychtářských generací. Právě díky nim můžeme dnes vytvořit, ikdyž ne úplnou, v každém případě zajímavou chronologie plzeňských rychtářů. Vydejme se spolu na cestu za nimi.

Konrád Janoš (Junoš, Junošův) a Fridrich (Fridrik) - od Kohoutů

Byli zřejmě v pořadí druhými, králem stvrzenými vlastníky plzeňské rychty. Stejně jako v případě zakladatele města se ani jejich stvrzovací doklady v městském archivu už nenacházejí. Přesto ale o tom, že Konrád Janoš a Fridrich od Kohoutů skutečně rychtu v Plzni vlastnili, není pochyb. Vyplývá to totiž z obsahu kupní smlouvy, která byla sepsána roku 1480 v souvislosti s prodejem plzeňské rychty ve vlastnictví rychtáře Ondřeje Oremuse a jeho ženy Reginy měšťanům Plzně.

V ní oba manželé vyjmenovávají všechny jimi uchovávané a při této příležitosti Plzeňanům předávané královské stvrzovací listiny (ve smlouvě jsou nazývány zápisy). K osobám druhých plzeňských rychtářů se přímo uvádí:

„...jmenovitě zápis první jímžto nejjasnější král Jan český a polský a hrabě Lucemburský atc. zapsal jest a navrátil rychtářství plzeňské s právem panským se všemi jeho příslušnostmi Konradovi Janošovi, měšťtěnínu pražskému a jeho dědicům, také dědicům Fridrikovým, kteréžto rychtářství byl jest týž král Jan témuž Konradovi prvé odňal.“

I když se první zápis, ani jeho pozdější opis, do dnešních dnů nedochoval, podle Strnadova listáře královského města Plzně měl být sepsán dne 1. srpna 1319 v Praze. Kupní smlouva z roku 1480 pak pokračuje zmínkou o dalším drženém dokumentu, také majícím vztah k rychtářům Konrádovi Janošovi a Fridrichovi.

„Druhý zápis, kterýmžto týž král Jan trhu toho a prodeje, kterýž se jest o rychtářství plzeňské mezi Konrádem Janošem a Fridrikem někdy měšťtiany pražskými a Tyrmanem, měšťtanem horským se strany druhé potvrdív témuž Tyrmanovi a jeho dědicům budoucím připsal jest jim k tomu clo, tudíž k témuž rychtářství příslušné.“

Druhým zápisem je míněna v latinském jazyce sepsaná listina z 26. prosince roku 1327. Ta v městském archivu ještě existuje. Její zásluhou tak alespoň víme, kdy Konrád Janoš (někde také uváděný jako Junoš nebo Junošův) a jeho společník (podle jednoho z pramenů Konrádův bratr) nejvyšší post v královském městě opustili. Obě informace jsou ale to jediné, co o působení obou vlastníků plzeňské rychty víme. Zná-

my nezůstaly ani jejich další životní osudy. Přesto, že v případě rychtáře Konráda (možná i Fridricha) mělo jít o člena známé pražské rodiny.

Do předpokládané doby působení rychtáře Janoše a jeho společníka nezapadá - možná jen zdánlivě - jakýsi Pertold, jehož jméno, doprovázené titulem judex (rychtář), se objevuje na listině sepsané v den Nenebevzetí panny Marie (tj. dne 15. srpna) roku 1322. V ní spolu s dále jmenovanými konšely stvrzuje, že měšťan Konrád z Dobřan založil na předměstí obce Plzně špitál sv. Máří Magdaleny a předal jej řádu německých rytířů.

Nelze vyloučit, že zmíněný rychtář Pertold je totožný s měšťanem Pertoldem, který se spolu s Plzeňanem Volframem ubíral okolo roku 1298 k Burghartovi z Magdeburku a od něho ke králi. Znamenalo by to, že šlo o osobu žijící v Plzni, která ale k rodu pražských Janošů patřit nemusela.

Pokud jde o Pertoldův titul rychtáře, důležitým faktem je skutečnost, že mezi zachovanými královskými stvrzovacími listinami plzeňských rychtářů se v archivu města žádná s jeho jménem nenachází. Přihlédneme-li ještě k tomu, že osobou prodávající plzeňskou rychtu v roce 1328 byl stále Konrád Janoš, můžeme odvodit jediné. Záhadný rychtář Pertold nejspíše byl, v duchu tehdejších zvyklostí, jen zástupcem dědičného rychtáře. Nazývaným také místorychtářem. K takovému zastupování vlastníka rychty nebyl písemný souhlas krále zapotřebí. Proč se ale na listinách rychtářova zástupce k jeho jménu někdy připojoval titul rychtář a jindy místorychtář, je další nezodpověděnou otázkou.

Tyrman Leinwater (Leimwart, Leymwarter, Leimwater) a dědicové

Dostáváme se ke třetímu královskému rychtáři města Plzně. Také o jeho životě nevíme prakticky nic. Kupní listina z roku 1480, o níž už byla řeč, prozrazuje jen tolik, že byl horským měšťanem. Tomu lze rozumět, že žil podle staršího názvu v Horách Kutných, v dnešním označení v Kutné Hoře.

Koupě plzeňské rychty byla pro Tyrmana Leinwatera nejspíše jen výhodnou a především výnosnou investicí, ke které mu dopomohl jeho majetek. Pravděpodobně jej získal buď podnikáním v oblasti těžby

stříbrné rudy v tehdy prosperujících kutnohorských dolech a nebo při ražbě mincí v tamní královské mincovně. Jinou variantou by mohla být obchodní činnost, možná tak související s kutnohorským hornictvím. Například zajišťování nějakých dodávek pro ně.

V Plzni pravděpodobně nežil. Dá se předpokládat, že stejně jako mnozí pozdější dědiční držitelé rychty, se i Tyrman Leinwater dával při praktickém výkonu rychtářského úřadu v královské Plzni zastupovat. Pro funkci místorychtáře se nejčastěji nechal získat některý ze zdejších majetných právoplatných měšťanů. Jistě za nemalou odměnu. Na něho pak, se souhlasem královského podkomořího, přešly všechny pravomoce dědičného rychtáře. V období působení Tyrmana Leinwatera byl takovýmto místorychtářem nejspíše i Jakub Hacker, jehož jméno provázené latinským titulem judex (rychtář) se nachází na listinách sepsaných pro potřebu plzeňských měšťanů mezi roky 1334 až 1339.

Malé odbočení k městským radám

Vedle městských rychtářů, představujících v době založení Plzně zástupce vládní moci a práva, se v královských městech nově zrodily samosprávné orgány, městské rady. Jejich původním posláním byla spoluúcast při rychtářských soudních jednáních. Později se však rady ve stále větší míře zaměřovali na řešení hospodářských záležitostí města a nakonec rychtářovy pravomoci v této oblasti převzaly.

O složení městské rady se rozhodovalo v obecních volbách. Její funkční období trvalo jeden rok. Členy městské rady se po dlouhou dobu ponejvíce stávali nejmajetnější právoplatní měšťané. Tehdejší radní byli nazýváni přísední (jurati) nebo také kmetové (scabini). Titul konšelé (consules) se objevil až v roce 1407 a pak už zůstal.

V městské radě bylo konšelů celkem dvanáct. Jakmile volební období končilo, svolávala se takzvaná slavnost obnovy konšelské. Připadala obvykle na podzim a pro město bývala největší slavnostní událostí v roce. Slavnostní ráz umocňoval příjezd královského podkomořího, který nově zvolené členy rady v jejich úřadech stvrzoval. Je pochopitelné, že plzeňští měšťané se snažili panu podkomořímu krátký čas pobytu ve městě patřičně zpříjemnit a především ho pro stvrzení nově zvolených konšelů příznivě naladit. To se, pochopitelně, neobešlo bez

značných finančních výdajů z městské pokladny za vybraná jídla, pití a různé dary.

Jenomže královští podkomoří často neznali míru a věc komplikovali svými dalšími požadavky. Tahle nepřijemná stránka obnovy konšelské začala Plzeňanům brzy dělat starosti. A nakonec se osmělili postěžovat si králi. Jan Lucemburský, kterému před lety právě plzeňští řezníci svými širočinami doslova prosekali cestu na pražský hrad, jim ochotně vyšel vstříc. Svědectví o tom vydávají „*Paměti plzeňské*“, jakýsi opis někdejších událostí, které kolem roku 1600 sestavil zdejší měšťan M. Šimon Plachý z Třebnice.

„Léta 1337, 5. července, král Jan Plzeňským tu milost dal, aby podkomoří, do města pro obnovení ouřadův konšelských přijíždějící, žádných darův od nich požadovati a bráti od nich neměl.“

Podstatnější však je, že Jan Lucemburský zároveň do dosavadního způsobu obnovy konšelů zavedl nové pravidlo, které nejenom omezilo libovůli královského podkomořího, ale umožňovalo také zachovávat v úřadování navazujících městských rad kontinuitu. Je zajímavé, že plzeňskou obcí bylo respektováno ještě dlouho po tragickém završení králevo života.

„...všecky konšely z staré rady aby vyzdvihnouti nemohl, než aby vždycky nejméně do šesti konšelův starých v radě ponechal a toliko jiných šest nových k nim zvolil., však tak, aby i z těch šesti starých konšelův žádný déleji tří let v témž konšelském ouřadu nezůstával.“

Jakmile byli členové nastupující městské rady královským podkomořím stvrzeni, sešli se na svém prvním sezení. Předsedal mu konšel zvaný primas a jednalo se o rozdělení úřadů. Každý z konšelů si jich údajně nabral tolik, kolik dokázal zastat. A pokud bylo nutno, zvolili si pro některé městské úřady pomocníky z plzeňských sousedů. Takzvané ouředníky sousedské. V Plzni prý měli existovat už ve XIV. století, jak to prozrazuje obsah nalezené závěti z r. 1377, v níž se píše o konšelích zvaných kostelníci (vitrici). Mělo jít o správce různých záležitostí klášterů, farního kostela a špitálu.

Právě v souvislosti se vznikem volené obecní samosprávy se v královských městech také nově objevil titul purkmistr. V té době ještě nepatřil úředně nejvyšší osobě ve městě, jak ji známe od začátku XVI. staletí, nýbrž konšelovi, který zrovna předsedal jednání městské rady. Tehdejší pravidla přikazovala, aby se na tomto postu během roku vy-

střídalo všech dvanáct konšelů. Nejstarším známým, takto míněným plzeňským purkmistrem byl v roce 1323 měšťan Fridrich Scharf.

V pozdějších dobách začal purkmistr také předsedat menším soudům (subjudicium), při nichž se rozhodovalo ve sporech o dlužích do výše 10 kop. Spolu s rychtářem býval přítomen i v okamžicích, kdy na základě soudního rozsudku věřitel přebíral nemovitý majetek dlužníka. Jakmile se hospodaření královského města rozrostlo, převzali některé purkmistrovy povinnosti úředníci vybraní z konšelů nebo placení obecní služebníci. Vrchním správcem městského hospodářství se stal první konšel, nazývaný primasem. Zatímco na místě purkmistra se během jednoho roku vystřídalo všech dvanáct konšelů, primasem byl pouze jediný. Výjimkou byl jen měsíc, v němž probíhala obnova konšelů. Tehdy se primasem a purkmistrem stávala táž osoba... Nyní ale už zpět k rychtářům z rodu Leimwaterů

Petr a Jan

V roce 1360, tedy dvaatřicet let poté, kdy plzeňskou rychtu odkoupil Tyrmann Leimwater, nechali si platnost zděděných rychtářských práv potvrdit Karlem IV. Tyrmannovi synové, Petr a Jan. Vlastníky rychty se však nejspíše stali už dříve. Naznačuje to Petrovo jméno s titulem rychtář na závěti plzeňského měšťana sepsané 1. února 1343. Úvodní formulace textu dokonce vyvolává dojem, že rychtář Petr se jejího pořizování u lože umírajícího osobně účastnil. Jeho jméno je totiž uvedeno v čelní latinské formulí, kde se vyjmenovávají přítomní úřední svědkové. A nebyl to jediný případ. Připusťme proto, že rychtář Petr nemusel do města jen občas zajíždět, jak to obvykle dělávali mimoplzeňští vlastníci rychty. Mohl v Plzni trvale žít a povinnosti rychtáře sám vykonávat. Co v uvedené době dělal jeho bratr Jan, jehož jméno se na zachovaných listinách vůbec neuvádí, nevíme. Jednou z možností je, že předčasně zemřel. Jinou, že byl - použijme dnešní terminologii - jen tichým společníkem.

Působení rychtáře Petra v Plzni asi ukončila smrt. V těch dobách se obvykle dlouho nežilo. Mohla si pro něho přijít v roce 1379, kdy poslední listina nesoucí Petrovo jméno má datum 21. března. V roce následujícím se v měšťanské závěti z 6. února 1380 už objevuje: Wen-ceslaus Pumpa, judex tunc temporis (= toho času rychtář). Tedy, rych-

tářův zástupce.

Pověření tohoto plzeňského měšťana funkcí dočasného rychtáře mohlo být prozatímním řešením, než do úřadu nastoupí nový dědičný rychtář. V tak velkém a významném královském městě se jistě nedal chod rychtářské kanceláře na čas přerušit.

Ovšem, mohlo jít také o jiný důvod. O nouzové řešení vzniklé situace, protože se možná majitelkou rychty stala žena. Jak uvádí jeden z pramenů, po Petru Leimwaterovi měla rychtu v královské Plzni převzít manželka Františka Kamaréře z rodu Velfoviců. Podle obsahu pozdějšího královského listu, schvalujícího prodej plzeňské rychty jejími dětmi, možná dcera Petra Leimwatera. Vyloučit nelze ani, že šlo o Petrovu sestru nebo o jeho příbuznou, která se rychty ujala na přechodnou dobu.

Skutečností je, že v plzeňském archivu se nenachází královská listina stvrzující přechod rychty do jejích rukou. Přesto, že listiny stvrzující práva předchozího rychtáře i rychtáře následujícího se dochovaly. Vysvětlit by se to dalo snad tím, že po svatbě s Františkem Kamaréřem se žena z Plzně odstěhovala a důležitou stvrzovací listinu si odvezla s sebou. Jisté v tom ale není vůbec nic.

Záhady kolem osobnosti pátého možného držitele, spíše držitelky plzeňské rychty prohlubuje fakt, že se nenalezly ani listiny měšťanů, sepsané rychtářovým písařem, na nichž by bylo uvedeno její jméno nebo alespoň jméno jejího manžela.

Přesto nelze vyloučit, že rychta v Plzni manželce Františka Kamaréře nějaký čas mohla příslušet, ale že jí tehdejší společenská pravidla, coby ženě, nedovolovala úřad rychtáře osobně vykonávat. Vzniklá patová situace se dala lehce vyřešit: osobou zastupujícího místorychtáře.

Že tomu tak skutečně mohlo být, naznačují zachované listiny měšťanů z 25. a 26. července a také z 9. srpna 1380, na nichž se objevuje jméno *Heinricus* (česky - Jindřich) s titulem „*judex tunc temporis*“ (toho času rychtář).

K němu ještě malá poznámka. Nejde-li jen o shodu jmen, osoba místorychtáře Jindřicha - předběhneme-li sled dalších událostí v královské Plzni - se za nějaký čas změnila v jednoho z dalších dědičných rychtářů.

Zatímco o životě manželky Františka Kamaréře prakticky nic bližšího nevíme, o předcích jejího manžela z rodu Velfoviců se do dnešních časů dochovaly až překvapující zvěsti. Šlo o pražský rod, který získal značný majetek podnikáním v tehdejších českých oblastech těžby stří-

bra. Náhlé zbohatnutí, jak už se to stává, však Velfovicům přerostlo přes hlavu.

„Zapomínali na svůj stav a překračovali vzpurnými mravy svými meze horníků a měšťanů a nepokládali se za menší než páni.“ prozrazuje o jejich chování zápis kronikáře zbraslavského kláštera.

Povýšeným chováním to ale neskončilo. V březnu 1309 se Velfovicové spojili s kutnohorskými Ruthardovci a ti pak s plnou zbrojí zaútočili na klášter v Sedlci u Kutné Hory. Při útoku byl zabit kutnohorský rychtář Jan a zajati komorník Českého království Jan z Vartemberka a vůdce šlechty Jindřich z Lipé. V týž den také Velfovicové a s nimi spolčení Pušové provedli podobný útok v Praze. Všechno se to údajně seběhlo kvůli snaze těchto městských zbohatlíků prosadit si rovné postavení se šlechtou při volbě krále a při rozhodování ve věcech obecního zájmu.

Šlechta, která pro nerozhodnost krále Jindřicha Korutanského zprvu musela na jejich podmínky přistoupit, se nehodlala se vzniklou situací smířit natrvalo. Už v červnu téhož roku Jindřich z Lipé a jeho panští spojenci Prahu vojensky obsadili a přinutili představitele výbojných pražských a kutnohorských patricijských rodů uprchnout. Vida, jaké měla paní Kamaréřová povedené příbuzenstvo.

Albert a Alžběta

Tato jména se objevují na místě dalších, časově navazujících vlastníků plzeňské rychty. V dochované listině krále Václava IV. z roku 1382, schvalující jejich prodej plzeňské rychty Jindřichovi ze Dvora, jsou Albert a Alžběta označováni za děti Františka Kamaréře, („řečeného komorníka, měšťana pražského“ = Hruškova kronika) a za vnuky a dědice rychtáře Petra Leinwatera. Při tom překvapuje, že se v ní o ženě Františka Kamaréře neuvádí vůbec nic. Buď tedy ve skutečnosti dědičnou majitelkou plzeňské rychty nikdy nebyla, nebo ji jen jako blízká příbuzná (například druhá Kamaréřova manželka) a pečovatelka o obě děti přechodně spravovala. Jakmile Albert a Alžběta dospěli, přešla všechna dědičná práva na ně.

S takovýmto závěrem bychom mohli stanout na docela pěkném konci řešení našich otazníků. Nebýt ovšem další možnosti. Že celá záhada kolem vztahu ženy Františka Kamaréře k plzeňské rychtě vznikla

jen v důsledku ztráty příslušných dokumentů a všechno je úplně jinak. Proč ne?

Okamžikem, kdy Alžběta a Albert rychtu prodali, padesát čtyři let zřejmě nepřetržitě trvajícím působení kutnohorského rodu Leimwaterů a jejich pokrevních dědiců na postu rychtáře královského města Plzně definitivně skončilo.

Jindřich ze Dvora a jeho dědicové

Nástup nového dědičného rychtáře roku 1382 na nejvyšší post v královské Plzni mohl u zdejšího obyvatelstva vyvolat překvapení. V dosavadní historii města se totiž stalo poprvé, že za rychtáře byl panovníkem potvrzen místní patricij.

Jindřich ze Dvora, který zřejmě pocházel z Králova Dvora, příslušel v Plzni k nejbohatším měšťanům. Do jeho majetku patřilo šest lánů při dvoru na Malickém předměstí, další lány na Lochotíně a také rozsáhlé pozemky ve Starém Plzenci. O tom, že jeho pozemky musely ležet i na řadě jiných míst okolo Plzně, svědčí další z listin v městském archivu. Jde o kupní smlouvu sepsanou roku 1385 při příležitosti prodeje luk. Shodou okolností ji svou pečeti z moci úřední stvrzoval i rychtář Jindřich ze Dvora.

Před nahlédnutím do ní ještě poznámka na vysvětlenou. Texty středověkých dokumentů bývaly velice důkladné a z dnešního pohledu možná i poněkud humorné. UVědomme si ale, že smluvním stranám šlo vždy o to, aby byl zachován dokonalý přehled o rozsahu prodávaného majetku, a o způsobu řešení případných závazků původního majitele. Český překlad latinského originálu této kupní smlouvy je toho názorným příkladem.

„Všem a každému, kdož tento list čísti budou, já, Mikuláš z Týnce, měšťan obce Nové Plzně, chci, aby známo bylo, že jsem své dvě malé louky blízko tvrze, řečené Kunčin hrádek, ležící mezi loukami Jindřicha, rychtáře svrchujmenovaného města, Slupníka a Martina, zahradníka, lidí svrchujmenovaného Jindřicha a Mikuláše Anderlíka, měšťana jmenovaného města a Vachka z Hrádku svrchuřečeného i se všemi užitky z těch luk jdoucimi s dobrým rozvážením právě prodal za půl třetí kopy grošů pražských opatrnému panu Šimonovi, ševci, řečenému Truhlička, měšťanu svrchupsaného města a jeho dědicům, aby je měl a držel, jich